

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано деякі питання формування лексичної компетенції в підготовці майбутнього вчителя іноземної мови. Описані причини низького рівня володіння лексикою студентами та способи його ефективного розвитку.

Ключові слова: лексична компетенція, комунікативна компетенція, майбутній учитель іноземної мови.

И. Ветрова. Проблема формирования лексической компетенции при подготовке будущего учителя иностранного языка. В статье проанализированы некоторые вопросы формирования лексической компетенции в подготовке будущего учителя иностранного языка. Описаны причины низкого уровня владения лексикой студентами, а также способы его эффективного развития.

Ключевые слова: лексическая компетенция, коммуникативная компетенция, будущий учитель иностранного языка.

I. Vetrova. The problem of forming lexical competence at preparing of a future foreign language teacher. The problem of forming lexical competence of future teacher has been analysed. The reasons of low level of lexical competence among university students and recommendations to development have been highlighted.

Keyword: lexical competence, communicative competence, future foreign language teacher.

Мета: проведення короткого аналізу ролі й місця деяких підходів до формування лексичної компетенції, розкриття причини її низького рівня сформованості в підготовці майбутнього вчителя іноземної мови.

Сучасному періоду іноземної освіти властивий акцент на понятті компетенцій, що відображає системний характер оволодіння мовою як акумулятором культурних цінностей, складним і багатим своїм змістовим наповненням та способами його передачі [2, 10]. Загально-

вітова тенденція, спрямована на інтеграцію в усіх сферах життя суспільства, в тому числі й освіти, вимагає академічної та професійної мобільності, майстерного володіння англійською мовою, основним показником якого є насамперед досконала лексична база. Недолуга вимова чи граматично неправильна конструкція не настільки порушують процес комунікації, як незнання потрібних лексичних одиниць у побудові мовних зв'язків. Доречно зауважено, що, опановуючи мови, люди носять із собою словники, а не підручники з граматики. Важливим показником рівня іноземної комунікативної компетенції є володіння лексикою, оскільки якісно сформовані лексичні навички – одна з умов успішного спілкування іноземною мовою.

Проблема навчання лексичного аспекту завжди привертала увагу вчених (Б. Беляєв, І. Зимня, А. Леонтьєв, В. Бухбіндер, Н. Гальскова, Н. Гез, П. Гурвич, В. Коростильов, Б. Лапідус, Н. Ніколаєнко, Е. Пассов, А. Шамов, С. Шатілов, В. Laufer, P. Nation, J. Nattinger, N. Schmitt, W. Waring та інші). Огляд науково-методичних джерел із проблеми формування іноземної лексичної компетенції (І. Берман, В. Бухбіндер, В. Коростильов, С. Шатілов, Ю. Гнаткевич, Ю. Пассов, Г. Китайгородська, О. Тарнопольський, Е. Мірошніченко, І. Баценко, В. Борщовецька та інші) показує, що це питання займає провідне місце у методичній науці. Як вітчизняна, так і зарубіжна методика визнає лексичну компетенцію базовою.

За останні два десятиліття у методиці викладання іноземних мов помітнішою стала тенденція визнання першочергового значення лексики як засобу комунікації та ролі обсягу словникового запасу для формування комунікативної компетенції. Це обумовлює актуальність вирішення проблеми ефективного розвитку лексичної компетенції у викладанні ІМ та дозволяє нам визначити завдання формування лексичної компетенції пріоритетною.

Лексична компетенція – складова лінгвістичної і є знанням словникового складу мови, що включає лексичні та

граматичні засоби, можливості їх застосування в мовленні [8, 110]. Вона визначається у Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти як "знання і здатність використовувати мовний словниковий запас" [1, 110], тобто практична змога застосовувати набутий багаж знань у спілкуванні та робочих процесах. Порушення лексико-семантичної норми призводять до змістових помилок, що робить мовлення комунікативно неповноцінним або взагалі незрозумілим.

Спируючись на основні вимоги та положення компетентнісного підходу, ми підтримуємо думку Є. Ятасової [3, 56], що характеризує навчальну лексичну компетенцію як інтегровану особистісну освіту, як єдність когнітивної (лексичних знань і знань про самостійну діяльність для засвоєння іноземної лексики) та практичної (лексичні навички в сукупності з вміннями та досвідом самостійної діяльності засвоєння іноземних лексичних одиниць) готовності і здатності до самостійного оволодіння іноземною лексикою, а також розвиток пізнавальної самостійності.

Аналіз підходів у питаннях структури лексичної компетенції виявив, що вона охоплює наступні компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний [3, 16]. Мотиваційний компонент уміщає складну взаємодію потреб, мотивів і цілей навчальної діяльності, спрямованої на майбутній результат, а тому передбачає усвідомлення студентами важливості вивчення лексики для застосування в майбутній професії. Когнітивний – включає систему знань і досвід пізнавальної діяльності в сфері іноземної мови, які необхідні для здійснення комунікації з носіями мови та отримання інформації з іноземних джерел. Операційний компонент передбачає здатність адекватно здійснювати рецептивні і продуктивні види мовної діяльності: аудіювання, переклад, усне та письмове мовлення.

Лексична компетенція, сформована на заняттях з англійської мови, допоможе майбутнім учителям у вирішенні багатьох професійних завдань, навчить визначати контекстуальне значення слова, порівнювати об'єм його значень у двох

мовах, визначати структуру значення слова, віднаходити специфічно національне в значенні слова [4, 20]. Лексична компетенція – це здатність миттєво викликати з довгострокової пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово у мовленнєвий ланцюг. Ключова лексична компетенція – здатність використовувати пасивний (рецептивний) словниковий запас у рецептивних видах діяльності (аудіювання, переклад, читання) та активний (репродуктивний) – у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (усне та письмове мовлення).

Успішна професійна діяльність учителя іноземної мови передбачає володіння якісно та, не менш важливо, кількісно обсягом лексичного матеріалу, вільне послуговування ним у мовленні, тому обсяг лексичного запасу студентів відповідної спеціальності повинен стати предметом особливої уваги в процесі їх підготовки. Отже, перед майбутнім викладачем поставлені серйозні професійні вимоги – набуті лексичні знання та вміння використовувати їх у різних видах комунікації.

Міцні основи лексичної компетенції необхідно закладати на початковому етапі навчання, оскільки перший курс є перехідним на шляху опанування професійних знань та забезпечує в подальшому можливість успішного засвоєння навчальної програми. Важливо враховувати недостатню кількість годин, відведених на практичний курс, що зумовлює необхідність ранньої спеціалізації та інтенсифікації навчального процесу вже на I курсі.

Лексичний аспект є одним із найскладніших у теорії та практиці навчання іноземної мови. Процес опанування лексичними навичками містить комплекс проблем, пов'язаних із багатоаспектністю слова (його граматичний та власне лексичний статус), багатомірністю змістових значень слова в словнику, безпосереднім співвідношенням слова з немовною дійсністю. Аналіз практики викладання англійської мови у ВНЗ свідчить про досить низький рівень розвитку комунікативної компетенції студентів, особливо на початковому етапі. Спостереження за навчальним процесом дозволяють стверджувати, що саме лексична сторона мови викликає значні труднощі. Викладачі часто зазначають, що "бідність" словникового запасу студентів, їх неспроможність достатньо повно і точно висловлюватися англійською створює проблему невідповідності словникового за-

пасу першокурсників обсягу та змісту мовленнєвих потреб.

Насамперед проаналізуємо причини низького рівня лексичної компетенції, яких є досить багато. Одна з них – слабкий рівень психологічної впевненості. Часто спостерігаємо, що в процесі мовлення впевнений в собі студент, відчувши складнощі у висловлюванні, не зупиняється, намагаючись обдумати та віднайти найвдаліше в контексті слово. Він може просто розпочати нове речення, перефразовуючи висловлювання, а потім продовжувати мовлення. У подібній ситуації інший студент зупиниться, потребуючи допомоги чи підказки. Він воліє промовчати, ніж відповідати, або бути задіяним у групових формах роботи. Ще однією причиною є неналежна увага перевірки засвоєння нової лексики та застосування при її вивченні навчальних стратегій. Обмежені можливості актуалізації нових лексичних одиниць на заняттях змушують студентів інтенсивно повторювати лексику лише напередодні різних форм контролю (тестів, іспитів). Відсутність циклічності та спіральності у процесі відтворення пройденого лексичного матеріалу зазвичай провокує нездатність запам'ятовувати нові обсяги слів. Іншою проблемою є небажання студентів формувати та вести власний словник, так як це практикується у школі. Зазвичай вони обмежуються записами на листках, у робочих зошитах, такі "словникові корзини" не систематизовані, не комплектуються з урахуванням тематичного принципу. Крім того, багатьом студентам притаманна низька навчальна ініціатива, у них нерозвинуте бажання занотовувати невідомі слова, читати додаткову літературу, не передбачену навчальною програмою. Вони не прикладають надмірних зусиль, щоб послуговуватися англійською в позааудиторний час, стимулюючи інтерактивні форми спілкування. Не сприяє формуванню лексичної компетенції залежність від словника при потребі зрозуміти значення слова. Традиційно такий спосіб є найшвидшим вирішенням проблеми, він не потребує надмірних зусиль, як це буває при застосуванні методу здогадки з контексту. Слід зазначити, що інколи цьому значною мірою сприяють уподобання викладачів. Роль викладача, звичайно, дуже суттєва і у виборі самої лексики, методів її активізації, що значно знижує у студентів рівень самоконтролю в навчальній діяльності, може зменшувати мотивацію та прагнення до самовдосконалення. Ми

вважаємо, що часто прийоми навчання лексики у ВНЗ спрямовані на те, щоб засвоювати слова як ізольовані одиниці, а не в їх співвідношенні з іншими словами, тобто як функціональні елементи мови. Це зумовлює погане їх запам'ятовування. Лексичні вправи, які на початковому етапі пропонують роботу з антонімами, синонімами, словобудовою, звукобуквеним аналізом, не завжди призводять до вміння правильно використовувати вивчені слова в мовленні. При своїй малоефективності такі вправи ще й неекономні стосовно часу. Студентам, особливо на початковому етапі, у процесі мовлення не доводиться активізувати знання, набуті при виконанні цих завдань, скоріше вони гальмують, а не стимулюють їхнє мовлення. Для вільного володіння словом потрібно вміння втілювати його в мовленнєву модель, співвідносити таку модель із різними ситуаціями. Тому особливої уваги заслуговує процес введення нової лексики. Вивчення слів і словосполучень охоплює опрацювання їх форм, значень і сфер застосування. Якщо такі фактори, як форма та значення широко висвітлені в методичній літературі, то сфера застосування, уміння вживати слово в звичному контекстуальному середовищі, є особливо важливою в процесі комунікації, потребує особливої уваги. Уміння добирати правильне слово є настільки важливим, що деякі дослідники виступають за необхідність вводити та закріплювати його не ізольовано, а безпосередньо в мовленні. Таке бачення виступає реакцією на попередню надмірну увагу до вивчення форми та значення слова за відсутності уваги до вивчення слова в потоці мовлення. Ми в навчальній діяльності не заперечуємо важливості знання форми та змісту ізольованого слова. Та все ж, готуючи студента до усного мовлення, намагаємося працювати над використанням слів безпосередньо в реченнях. Тому, опрацювавши вимову та перевірявши значення, акцентуємо на словосполученнях, у яких нове слово входить як доречний компонент, формуючи навички його вживання в мовленні.

Крім поділу лексики на рецептивну та продуктивну, її можна характеризувати за параметрами кількісними (широта) та якісними (глибина) знань. Зазвичай, студенти краще володіють рецептивними (скоріше кількісно, ніж якісно) лексичними знаннями. Сьогодні в багатьох дослідженнях щодо домінуючих підходів у вивченні англійської мови пропонується враховувати показник частот-

ності слів. Учені (Nation P., Zimmerman C., Meara P.) виділяють наступні чотири типи: часто вживані слова (2 000 яких складають 75–80% більшості текстів); слова загальнонавчальні, що зустрічаються в більшості навчальних текстів; спеціалізована або технічна лексика, що характерна для відповідних сфер діяльності (близько 1 000), рідко вживані слова (величезна кількість). Згідно з таким поділом пропонується встановити ієрархію вивчення лексики: більшу увагу приділяти першому типу слів і відповідно найменшу – останньому. Допоможе в цьому правильний добір ресурсних джерел, серед яких до традиційних (словники, книги) ми додаємо веб-сайти, які подають списки лексичних оптимумів. Рекомендуємо студентам наповнювати свій лексичний багаж, читаючи оригінальну наукову та художню літературу, пресу, слухаючи радіо-, теле-, відеотрансляції, дивлячись фільми. Спонукаємо звертати увагу на будь-який англомовний матеріал, який оточує нас у повсякденному житті (реклама, бренди, вивіски, знаки, назви фільмів) та робити його аналіз. Корисною буде робота з різними видами словників (етимологічним, словником неологізмів, сленгу тощо).

Такі фактори дозволяють говорити про нагальну необхідність не лише розвивати у студентів іншомовну лексичну компетенцію, яка поєднує когнітивну (лексичні знання) і практичну (лексичні навички) готовність, але і спонукати до самостійного опанування лексики. Продуктивність процесу розвитку лексичної компетенції в ситуації невимушеності засвоєння забезпечується дотриманням таких методичних принципів: а) нерозривна єдність позааудиторної та аудиторної роботи з розширеним обсягом лексичного матеріалу при домінуванні останньої; б) професіоналізація процесу навчання лексики; в) інтеграція деяких форм соціальних мереж Інтернету в про-

цес розвитку лексичної компетенції.

Отже, лексичний запас безпосередньо впливає на розвиток когнітивного (тезаурсного) рівня студентів – майбутніх учителів іноземної мови. Лексична компетенція стає мовною основою комунікативної компетенції, тому її можна розглядати в динамічній єдності: лексична компетенція розвивається у процесі комунікативної діяльності індивіда, а комунікативна – удосконалюється разом зі становленням лексичної, тобто такий розвиток взаємопов'язаний, що повинно бути відображено в застосованій методиці навчання іноземній мові.

Тому для формування лексичної компетенції студентів необхідно створити широку систему вагомих умов в організації навчального процесу та навчального матеріалу, які впливатимуть на процеси невимушеного запам'ятовування. До таких умов ми відносимо: високу вмотивованість та активну мовленнєву та розумову активність запропонованих викладачем завдань, включення лексичних одиниць, що вивчаються, у зміст цілі навчальної діяльності студентів, широке застосування системного групування лексичного матеріалу, використання асоціативних зв'язків. Щодо обсягу накопичення лексичного запасу студентам запропоновано складати свої "лексичні сітки", тим самим втілюючи ідею ініціативи в розширенні особистого іншомовного лексичного запасу, який формується за своїми інтересами та потребами, а не за вимогою.

Ефективність формування лексичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови значно підвищиться, якщо реалізуються такі педагогічні умови: професійно-комунікативна спрямованість викладання англійської мови; занурення студентів молодших курсів в активну англомовну мовленнєву діяльність; забезпечення тематичного принципу засвоєння лексичного матеріалу; єдність ауди-

торної та позааудиторної діяльності студентів у формуванні лексичної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання // [наук. ред. українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Пыхина Н. В. Педагогические условия формирования лингвистической компетенции на этапе начального иноязычного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пыхина Наталья Владимировна. – Н. Новгород, 2002. – 235 с.
3. Ятаева Е. В. Учебный глоссарий как средство развития учебной иноязычно-лексической компетенции в профессиональном языковом образовании: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ятаева Евгения Владимировна. – Екатеринбург, 2007. – 297 с.
4. Шамов А. Н. Лексические навыки устной речи и чтения – основа семантической компетенции обучаемых // ИЯШ. – 2007. – № 4. – С. 19–21.
5. Nation, I.S.P. How large a vocabulary is needed for reading and listening // The Canadian Modern Language Review. – 2006. – 63 (1). – С. 59–82.
6. Schmitt, N. Review article: Instructed second language vocabulary learning // Language Teaching Research. – 2008. – 12 (3). – С. 329–363.
7. Schmitt, N., & Zimmerman, C. B. Derivative word forms: What do learners know? // TESOL Quarterly. – 2002. – 36 (2). – С. 145–171.
8. The Common European Framework of Reference for Languages [Электронный ресурс] // [Сайт Совета Европы]. URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

Стаття надійшла 17.05.2013 р.

З кожним роком утверджуються у своїй значимості щодо надання якісних освітніх послуг заклади нового типу. Їх нараховується 25, у т. ч.: 7 – НВК, 7 – ліцеїв, 11 – гімназій.

Важливу роль у формуванні компетентного випускника відіграють міжшкільні навчально-виробничі комбінати, які забезпечують отримання професійної освіти залежно від індивідуальних здібностей і потреб учнів.

В області функціонує 13 спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з обмеженими розумовими та фізичними можливостями (1 298 учнів). У них створені належні умови для навчання та проживання дітей, що з кожним роком покращуються.